

PULA INVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

**HLAKUBELE
2016**

**Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola**

Bala Ka Hare:

- 04** | **Matshwao a kgaello ya
menontsha pooneng**
- 06** | **Tlosa mahola pele le
ka mora ho jala**
- 11** | **Lebitso le letle le
molemo ho feta tjhelete**

Molaetsa wa tshepo sehleng sa komello

Komello e ama bophelo ba rona ka mekgwa e mengata hobane metsi ke karolo ya bohlokwa mesebetsing ya rona e mengata. Re hloka metsi ho phela, le diphoofole le dimela ho jwalo feela! Re hloka metsi ho medisa dijo, mme re a hloka ho a nwa, ho pheha, ho hlatswa le ho fehla motlakase...mme ketane ena e tsamaya jwalo moo ntho e nngwe e hokahaneng le e nngwe jwalojwalo ho ya fihla akhaontong ya banka ya molemi le pelong ya hae!

**Molemi – ha a sheba masimo
a hae o tshwenyeha ka lelapa
la hae, basebetsi le kgwebo ya hae**

Ho fihlela jwale ba bangata re a tseba ka moo naha ena e bileng tlasa komello e matla ka teng papisong le tse mpe tseo naha ya rona e kileng ya kopana le tsona! Ena e bile nako ya teko ho balemi kaofela ba Afrika e Borwa. Hoba re fete maemong a mabe a dilemo tse pedi, ba bang ba balemi ba bile lehlohonolo ka ho ba le lerothodinyana le ba thusitseng ho tshireletsa dijohollo tse itseng; ho ba bang ka

NKGONO JANE O BUA TJENA...

Sehla sena se fetileng sa tlhahiso ya dijothollo tsa lehlabula e bile se boima haholo ho balemi ka-ofela. Ho teng dibaka tse nyane tsa Mpumalanga tse ileng tsa hlohonolofatswa ka dipula tse ntle, empa dibakeng tse ding kaofela e bile nako ya komello e sa tlwaelehang; dipula di nele feela mona le mane. Ho jwalo le bophelong; ba bang ba fumana pula; ba bang bona ha ba e fumane.

Nakong ena, re buile le balemi ba bangata ba kgale, mme kaofela ba bua molaetsa o tshwanang – phehella ho etsa se nepahetseng. Ka polelo ena, ba bolela hore re se ke ra tsho-ha, ra etsa diqeto tse fosahetseng. Ha o se o kgathetse matla, o qetella o ipeha maemong a kotsi, mme hona ho kotsi. Dinako tsa ho jala mabatoweng ke dintho tseo re se nang matla hodima tsona, mme ha re di qhelela ka thoko, re sa di tsotelle, re ipeha kotsing e kgolo ya ho lahlehelwa ke boleng ba tse kenngwang mobung le ditshenyehelo mesebetsing ya rona. Ho molemo ho ema le ho se jale ho ena le ho jala nakong e fosahetseng ya sehla. Re se re lemohile ka ba bang ba boradikonteraka (haholoholo North West) ba ntseng ba jala soneblomo mobung o ommeng kgwedding ya Hlakola. Tabeng ya pele, le ka mohla ha re jale mobung o ommeng, mme re sitwa ho jala ha nako ya sehla e se e fetile. Boradikonteraka bana ba ntse ba lefuwa ka tijelete e tswang mmusong – tsebediso ena e hlohang boikarabelo ya di tijelete tsa mmuso e ka tadingwa e le “tshenyo feela ya tijelete”, mme ba ntseng ba tswela pele ka ketso ena ba tshwanetse ho kgalemelwa ka thata. Hobane feela e le tijelete ya mmuso, ha ho bolele hore e ka senngwa feela.

Tabeng ya mehlape teng, ho bonahala eka re shebane le mariha a tla ba boima. Ha dipula di ena nako e se e ile haholo, jwalo ka ha ho etsahetse monongwaha, jwang bo leka ho iketsetsa peo (hore bo nne bo be teng) empa ha bo etse lehlaku le letle. Le hoja mabatoweng a mangata di thota di tadimeha di le tala, empa ho ke ke ha eba teng bongata bo tlwaelehileng ba tse jewang. Ka baka la dijothollo tse fokolang, ho ka nna ha etsahala hore mohwang o ke ke wa eba mongata. Re rata ho fana ka keletso ya hore o ke o shebisise hantle mohlape wa hao, mme o rekise diphoofolo tse ngata ka moo ho kgonahalang ka teng – diphoofolo tse tsosetseng, tse fokolang le tse se nang molemo o mokaalo. Siya feela tse mmalwa, tse nang le molemo o itseng, tseo o tla kgona ho di fepa ho fihlela sehleleng se tlang sa lehlabula. Hopola hape hore thota e ke ke ya iphumana hape kapele nakong ya selemo, mme o ka nna wa tshwanela ho dula o ntse o di fepa ho fihlela kgwedding ya Mphalane (ha re tshepe jwalo).

E se eka dipula di ka boela tsa na kapele, mme serame sa emella thoko. Nakong ya jwale, eba le tshepo, mme o tswela pele ho etsa diqeto tse itseng tjha. Hlohonolofala weso!

Molaetsa wa tshepo sehleleng sa komello

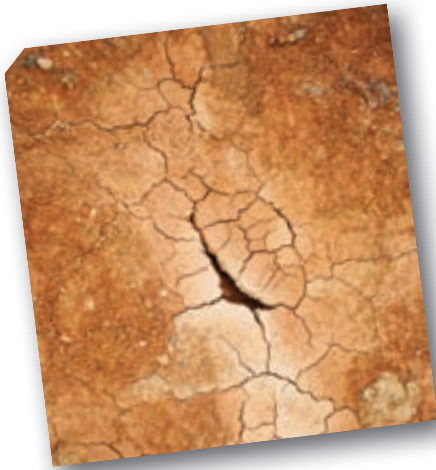

Balemi le basebetsi ba mapolasi letsatsing la ho rapella pula NAMPO Park ka la 27 Pungungwana 2015.

bomadimabe, dipula di nele morao haholo hoo ba sitilweng ho pholosa eng kapa eng! Ba bang ba hlolele ho jala lethonyana – mme ho tla ba boima haholo ho bao ba se nang letho ho tswela pele ntle ho thuso e itseng. Le ha ho le jwalo...Mosotho o re se-jamonna ha se mo qete!

Bophelo bo ntse bo tswela pele! Le rona ho jwalo feela. Monna ha a wele, o tsoha fatshe. Re tshwanetse ho ntshetsa pele dikgwebo tsa rona le ba malapa a rona le a basebetsi ba rona. Re tlamehile ho

lwana ya kgumamela ka ho etsa meralo le maqheka re shebile sehla se tlang – re sitwa ho tshetjhele morao. Nnete ke hore re tshwanetse ho hlalisa dijo tsa setjhaba sa naha ya rona. Re tshwanetse ho hlola ntwa ena hore re arabele pitso ya rona ya ho ba bahlokomedi ba mobu ka ho lema – haholoholo hobane re rata temo, mme mahlo a rona a temong! Komello ha se ntho e ntjha. E nnile ya eba teng nakong e fetileng, empa qetellong re nnile ra e hlola – re tlamehile ho ema senna hore e se ke ya roba rona pele!

Diketsahalo tsa sehla sena se fertileng e bile tse boima haholo. Tshepo ya rona e ile ya tsokotsesha. Thabo ya rona e ile ya fetoha maswabi – re iphumane re lahlehetswe ke tshepo! Ha re eso ka re eba boemong bo tjena ba ditshenyehelo moo tse kenngwang mobung hammoho le ditjhelete di bileng kगतल्लong e tjena jwalo ka ha ho etsahetse dilemong tsena tse pedi ka ho latelana.

Le ha ho le jwalo, lesedinyana la tshepo le sa le teng sehleleng sena: Ho bao ba jetseng lethonyana, ba hlokometseng dijothollo tsa bona, ba lebelletseng kotulo, diporeisi tse ntle tsa dijothollo di tla re hlakola meokgo bakeng sa ditshenyehelo tsa rona. Tekatekano pakeng tsa phaello le tshenyehelo e ka nna ya eba dihekthara tse 1,5 tone ka nngwe ya poone, ha nakong e fertileng e bile ditone tse 2,5 hekthara ka nngwe.

Ha sehla sena se ilo qetella, mme re hlahloba ka nepo ka moo kotulo e tla ba ka teng, ho tla hloka hore re dule fatshe le ho etsa dipalopalo tsa rona, re shebe hore na tjelele e tla kena e tla ba e jwang, le hore dikgaello di tla ema jwang. Buisana le barekisi ba tse kenngwang mobung nako e sa le teng ho ba tsebisa ka maemo a hao a sa tlwaelehang. Hopola hore ha se wena feela ya leng mathateng ana; balemi ba bangata ba ntse ba tsielehile, ba behile matsoho hlohang. Bafani ba ditshebetso ba tseba le ho utlwisisa boemo ba ditaba tikolohong ya temo. Ba ikemiseditse ka hohle ho tshehetsa kgwebo ya balemi ha feela tshepo e

ntse e le teng ya ho kgutlisetsa boemo ba temo maemong a matle.

Ba tshwereng dibanka le dikoporasi tsa temo ha se balemi ka bobona, ebile ha ba rate ho kena temong – ba ke ke ba thabela ho tebela molemi ofe kapa ofe ha e se feela tlasa maemo a seng a le mabe haholo, moo ba seng ba se na tshepo ya hore molemi o kgona ho phunyeletsa dinakong tsena tse boima kapa moo ho seng ho hlakile ntle le pelaelo hore molemi ho hang ha a sa na tshepo ya ho tsoha fatshe.

Ha ba lemoha hore wena jwalo ka molemi o etsa maqheka ohle, o boloka direkoto, o itima tse ngata, le hore o ikemiseditse ho kena kgabong le ho lokisa dintho, ke moo ba ka nnang ba sheba ditaba tsa hao ka ihlo le leng. Puisano ke motheho wa dintho tsohle. Bua ka boemo ba hao, buisana le ditsebi, mme o fumane dikeletso mabapi le tse tlang, mme taba ya bohlokwa hape – dula o ntse o hohela boradipolotiki le ba mekgatlo ya balemi le baemedi ba amehang hore o kgone ho hapa dipelo tsa bona hammoho le tsa ba etsang diqeto hore ba tsebe ka moo ba ka o thusang ka teng le ka moo thuso komellong ena e ka thusang ho fetola tsohle kgwebong ya hao – le polokehong ya dijo tsa naha ya rona!

Molemi – monna ya hlahang ka seiponeng

Ako itjhebe. Etsa qeto ka moo o ilo ikarabela ka teng maemong ana a komello ka matlanyana a hao le tumelo ya hao. Qoba taba ya ho dula nako e telele o touta, o sa etse letho. Leka ho qoba taba ya ho dula nako e telele o ntse o nahana feela ka mathata a o shebileng. Dintho di ka moo di leng ka teng! Ha ho seo re ka se etsang ho thibela motjheso kapa ho emisa komello – re ke ke ra qobella pula ho na kapa jwang ho mela... Iphe nako ya ho rapela le ho nahanisisa letsatsi le letsatsi hore o fumane kgutso le matla a leng kahare ho wena. Tsepamisa maikutlo ho se senyane seo o nang le sona le seo o ka se etsang.

Na o phetse hantle mmeleng le bokong? Na boko ba hao bo sa ntse bo kgona ho etsa maqheka? Na o sa ntse o na le dikgomo tseo o ka nnang wa di nontsha? Na o tla kgona ho kotula lethonyana? Etsa dintho tse hlohang mose-

betsi, eseng tjelele. Iphe mosebetsi, etsa dintho tseo hanagata o se nang nako ya ho di etsa. Hlwekisa masaka le jarete ya polasi. Hlahloba disebediswa tsa hao tsa temo, ferefa tse ding tsa tsona. Hona ho ka fetoha setlhare se makatsang moyeng wa hao!

Nahana ho etsa dintho tse potapotileng lelapa la hao, ditokiso mona le mane tsa dintho tseo mofumahadi wa hao a nnileng a o hlodiya hore o di etse. Thabo ka lapeng e a thusa, mme e etsa hore a lakatse ho nna a o thusa le nakong tse boima. Nahana ka mekgwa e menyane ya ho iketsetsa disentenyanana tse tla o thusa mona le mane – tabakgolo mona ke hore matsoho a hao a dule a ntse a sebetse, mme kelello ya hao e sa dula feela – nnete ke hore sente e nngwe le e nngwe e kenang e ka petjhapedijha mona le mane!

Motheho wa tsohle ke ona: O se ke wa ikgo-homosetsa ho sebetse ka thata le ho bolella basebetsimmo ho ka maemo a hao. Etsa eng kapa eng ho fodisa maqeba a kgwebo ya hao le ho fepa ba lelapa la hao. Matla ao o a sebedisang a se a ntse a etsa hore o ikutlwe o tsepamisitse maikutlo a hao sepheong sa nako e telele le ho o fa mafolofolo le lerato la ho lwana ntwa eo o shebaneng le yona hore o phele.

Mongodi ya tummeng Bill Bryson o kile a re: 'Ke dintho tse tharo feela tse ka bolayang molemi: Lehadima, ho thetha terekereng le botsofadi'. Wena o reng? Na o tla lwanela seo o nang le sona le ho etsa sohle se kgonahalang ka matla a hao ho boloka polasi ya hao – kapa o tla nyahama le ho inehela ntweng ee? Na o ilo ikwalla ka tlung le ho kwala dikgaretene tsa yona kapa o tla fumanwa leroleng lela la masimo moo o lelekisang dipodi, dikgomo, le ho tshireletsa peo e nngwe le e nngwe ho fihlela nako ya tjhahi e fihla, jwalo ka ha benghadi Khumalo le Ndhlovu ba Ntabamhlope ba entse monongwaha? Eka matsapa a hao a ka beha ditholwana!

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jenny Mathews, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jenjonmat@gmail.com.

Pula Imvula's Quote of the Month

'Character cannot be developed in ease and quiet. Only through experience of trial and suffering can the soul be strengthened, ambition inspired, and success achieved.'

~ Hellen Keller

Matshwao a kgaello ya menontsha pooneng

Poone e bontshang matshwao a kgaello ya magnesium.

Ka ho ntlafatsa kutlwisiso ya rona ya semela sa poone, dithoko tsa menontsha le ho monngwa ha yona, re na le monyetla o motle wa ho una molemo ka mananeo a rona a manyolo.

Menontsha ka mong o na le tshwaetso ya bohlokwa sejothollong, mme ho bohlokwa ho fumana tekano e nepahetseng pakeng tsa menontsha e meholo le e menyane dijothollong tsa poone. Menontsha mobung e monngwa ke metso ya se-

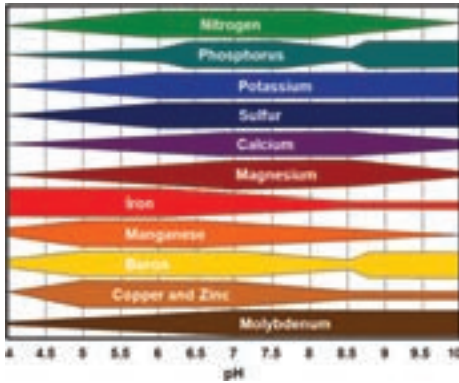
mela. Ka mora mona, e arohana jwalo ho ya di- karolong tse fapaneng tsa semela tse kang dikutu le mahlaku. Phokotseho ya metsi mobung e sitisa tsamaiso ena ya menontsha, mme e kgina kgolo ya semela.

Nitrogen (N)

Dimela tse nang le kgaello ya nitrogen di bontsha kgolo e kginehileng le e arohaneng. Mahlaku a fetohela mmaleng o botala bo boputswa. Mahla- ku a kgale a ba le ho senyeha ha mmala ham-

moho le ho shwa ha di-cell ho simollang ntlheng ya lehlaku. Mebu ya pH e tlase kapa e hodimo e mpefatsa bothata jwalo ka mebu e lehlabathe le e bobebe hobane menontsha e mobung e hoholeha ha bonolo mmoho le menontsha e meng mobung. Hona ho ka bakwa ke nosetso e ngata haholo kapa kgoholeho e bakwang ke pula e ngata.

Nitrogen e bohlokwa haholo, e fana ka kgolo e ntle ya botala ba semela sa poone, mme e thusa kunong e eketsehileng hammoho le dithollong tsa boleng bo botle. Semela sa poone se hloka nitro-

Tlhokomelo ya pH ya mobu.

gen le phosphorus hang feela ka mora ho mela, e leng tse tla potlakisa kgolo ya dikutu, mahlaku le ditsejana. Boholo ba nitrogen, le ha ho le jwalo, bo hlokhala nakong ya kgolo e phethahetseng, e leng ho hlaha bolepo le siliika kgwedding ya pele.

Phosphorous (P)

Dimela tse nyane tse nang le kgaello ya phosphorus ha di hole, di tshesanyane, mme mahlaku a tsona a botala bo fifetseng. Bokathoko ba mahlaku, methatswana le dikutu tsa ona di bontsha mmala o phepole o ka nnang wa namela hohle lehlakung. Ho fetoha mmala hona ho isang bofubedung hangata ho bonahala mehatong ya pele ya bophelo ba semela.

Mebu e esiti le e kalaka haholo e senya dime-la, mme le ona maemo a batang le a mongobo a ntse a etsa jwalo. Dijothollo tseo metso ya tsona e sa tswelang pele hantle di tshwara bothata ka kgaello ya phosphorus, mme ka hoo, ho bohlokwa hore phosphorus e be e lekaneng e tla thusa hore tswelopele e ntle ya pele kgolong ya semela e be teng, mme e nne e tswela pele ho fihlela kgolong e phethahetseng le phokotsehang ya tahlehelo ya dijothollo nakong ya kotulo.

Potassium (K)

Diqo tsa dimela tse bileng le kgaello ya potassium di itotobatsa ka boesanyane ba tsona, mme dithootse dintlheng tsa diqo di siya dikgeo tse itseng. Bothata bo eketseha haholo mebung e nang le esiti e ngata, e lehlathathe le e bobebe, e leng e hoholehang ha bonolo le ka potlako. Maemo a komello le a pula e ngata kapa nosetso e ngata le ona a ntse a baka mathata haeba tekano ya potassium e sa nepahala. Potassium e bohlokwa mabapi le botala ba semela bo bontshang hore se phela hantle, mme hona ho thusa kgolong hammoho le keketsehang ya kuno.

Magnesium (Mg)

Matshwao a kgaello ya magnesium pooneng a iponahatsa mahlakung a nang le mmala o mofubedu le o phepole e iponahatsang jwalo ka melanyana. Hona hangata ho iponahatsa ka mora nako e telele ya serame le mongobo hammoho le mebung e esiti kapa e lehlathathe haholo. Magnesium e thusa tswelopeleng e ntle ya semela qalong ya sehla, mme e thusa ho ntlafatsa kuno. E boetse e ka thusa kgolong e phethahetseng ya semela, mme ka hoo, e atametsa letsatsi la kotulo.

Calcium (Ca)

Kgaello ya Calcium e itotobatsa e sa le pele nakong ya sehla sa kgolo, mme e bonahala mahlakung a manyane ka mmala o botala bo kganyang kapa matheba a masweu kapa ho lemala ho itseng. Bohlokwa ba Calcium ke mahlaku a phetseng hantle hammoho le boleng bo ntlafetseng ba sejothollo le yona kuno e tla eketseha.

Sulphur (S)

Semela sa poone se tla bonahala se kginehile, se sa hole empa se bonahala se eme hantle ha se ena le kgaello ya Sulphur. Boemo bona bo mpefala mebung e nang le esiti e ngata le e bobebe, e lehlathathe moo kgoholeho e leng bothata. Boemo bona bo boetse bo mpefatswa ke mebu e haellwang ke moitedi, eo moya o sa keneng hantle ho yona kapa

Kenya manyolo a nepahe-tseng ho ya ka dikgothaletso, mme o hlokomela sekgahla se nepahetseng sa ho sebedisa menontsha ena, le nako ya ho e sebedisa, le mekgwa ya ho e sebedisa.

e tshwereng metsi. Sulphur e thusa hore semela se be le mahlaku a matala le kgolo e ntle, mme e boetse e thusa semela ho monya nitrogen.

Boron (B)

Dimela tse nang le kgaello ya Boron di bontsha kgolo e kginehileng hammoho le mathebanyana a masehla kapa a masweu mahlakung, e leng a iponahatsang ka metwa e mesootho, e bontshang hore kgaello ya Boron e ntse e tswela pele. Boemo bona bo mpefala le ho feta mebung e lehlathathe le e kalaka le e haellwang ke manyolo. Hona ho boetse ho etsahala haeba nitrogen le calcium di le ngata haholo. Komello le yona e mpefatsa bothata bona. Boron e bohlokwa tswelopeleng ya seqo le ya thootse.

Zinc (Zn)

Kgaello ya Zinc e bonahala mahlakung a semela sa poone a nang le dipatlopatlo tse bosesha bo kganyang, tse qalang tlase lehlakung, tse nyolohang ho tloha karolong e tlase ya lehlakung, mme di ipapisitse le mahlakore a karolo e hare, ha karolo e ka thoko ya lehlakung yona, ntlha ya lehlakung le karolo e mathang hare ho lehlakung, di ntse di le tala. Ho ka nna ha bonahala bofubedunyana dintlheng tse ka thoko tsa lehlakung hammoho le kutung ya semela. Ka kakaretso matshwao ana a iponahatsa mahlakung a seng a tsotetse, kgolo ya kotola e a fokotseha, mme e fa semela sebopeho se kginehileng kgolong, e leng se holofetseng. Zinc e bohlokwa tswelopeleng e ntle ya pele sehle, mme e thusa ho ntlafatsa kuno hammoho le ho potlakisa kgolo e phethahetseng, e tla atametsa letsatsi le monate la kotulo.

Ho hlakile hore menontsha ena eo re buileng ka yona e bohlokwa saekeleng ya bophelo ba semela sa poone. Ka hoo, hore wena molemi o fihlelle kuno e ntle, ho bohlokwa hore nako le nako o nke disampole tsa mobu ho di hlopholla. Ha diphetho tsa tlhophollo di entswe, mme o se o tseba boemo ba mobu wa hao, kenya manyolo a nepahetseng ho ya ka dikgothaletso, mme o hlokomela sekgahla se nepahetseng sa ho sebedisa menontsha ena, le nako ya ho e sebedisa, le mekgwa ya ho e sebedisa. Ha o ka etsa tjena, ke a o hlapanyetsa, o tla bona mohlolo!

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya tsa Tikoloho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Poone e bontshang matshwao a kgaello ya potassium.

Tlosa mahola pele le ka mora ho jala

Mahola a hlodisana le dimela mabapi le mongobo, kganya le menontsha nakong ya ha ho sa phetholwe mobu pakeng tsa dimela le nakong ya sehla sa kgolo. Mahola hape ke setshabelo sa mefuta e fapaneng ya dikokwanyana le malwetse. Ho bohlokwa ho ithuta hore ke mahola afe a tla hola kapele le ho sitisa kuno e ntle e rerilweng ya dijothollo.

Hore o kgone ho lekanya sekgahla sa mahola dijothollong, molemi o tlamehile ho ba le tekolo e batsi ya mefuta ya mahola mokgweng o itseng wa dijothollo. Sena se ka fihlellwa ka ho sebedisa lenaneo le kopanetsweng, le matla la taolo ya dikokwanyana le mahola. Ho batlana le mahola ke mokgwa wa ho tswa letsholo la ho fumana lesedi la tsebo. Tabeng ena, ho fumana tsebo ka mathata a mahola a itseng polasing ho tla o thusa hore lenaneo le lokelang la taolo ya mahola le ntshetswe pele le ho sebediswa.

Ho batlana le mahola

IHo kgothaletswa haholo hore balemi le baemedi le baeletsi ba reke kopi ya buka e bitswang *Common Weeds of Crops and Gardens the 2nd Edition* e fumanwang ho ARC Crops Institute. (ISBN-13 978-1-86849-399-9). Mofuta ka mong wa lehola o ngotswe hantle, o na le ditshwantsho tsa dipeo, kgolo ya dipeo tsa pele hammoho le dimela tse seng di hodile, mme ke sesebediswa sa bohlokwa se thusang ho hlwaya le ho tseba dipeo e le hore puisano e hlakileng e kgone ho ba teng pakeng tsa molemi le barekisi ba ditjhefo tsa mahola le metswako e fapaneng kgahlanong le ho nama ha bothata ba mahola hammoho le taolo e nepahetseng ka dikhemikhale twantshanong ya mahola a itseng dijothollong tsa hao.

Ho batlana le mahola ho hlwahlwa ho hloka tsebo e ntle ya popeho ya mahola, ho hlwaya mahola le ditlwaelo kgolong ya mahola, mekgwa e nepahetseng ya ho etsa disampole hammoho

le tekanyo ya sekgahla ikonoming ka baka la mehato ya tlhaselo ya mahola sejothollong se itseng, e leng tse tla bontsha hore na tlhoko ke e kae ya ho laola mahola ka metjhine kapa ka dikhemikhale.

Mokgwa wa tshebetso

Ho batlana le dikokwanyana kapa mahola hangata ho etswa ka ho itsamaela masimong ka mokgwa wa ho ya ka ho le letona le le tshetshadi (mokgwa wa zigzag kapa wa patrone ya M). Mona ho lekolwa le ho bala mahola a fapaneng a fumanwang ka hara sekwere sa tshepe sa bolelele ba mithara ka mahlakoreng, se beilweng fatshe mobung, mohlala, dimithara tse 50 kapa tse 100. Sepheo ke ho bopa setshwantsho se matswedintshweke empa se fanang ka setshwantsho se bontshang bongata le ho teteana ha mahola. Ho batlana le mahola le ho a beha leihlo ho tshwanetse ho etswa nakong e pakeng tsa pele ho jalwa,

Ho tsomana le mahola le ho a laola ka mora ho jala.

Taolo ya lehola pele ho jalwa.

“

Hore o kgone ho lekanya sekgahla sa mahola dijotholong, molemi o tlamehile ho ba le tekolo e batsi ya mefuta ya mahola mokgweng o itseng wa dijothollo.

mme pooneng e tla ba mohatong wa bone ho isa ho wa bohloko wa lehlak, e leng nakong eo lehlak le sephara la selemo le selemo hammoho le mahola a jwang a leng tlasa bo-phahamo ba 38 mm.

Haeba ho ka etswa mmapha (*map*) wa masimo, sebaka seo teko e etswang ho sona se ka tshwauwa ka ho hlaka ka tshebediso ya mokgwa wa GPS mabapi le nakong e tlang.

Hopola hore bongata ba mahola qetellong ya masimo ha bo fane hakaalo ka palo ya mahola masimong. Etsa sampole ka hloko le ka nepo, o nne o hopole bohloko ba masimo ha o etsa qeto ka palo ya dintlha moo 'di-measuremente' di nkuwang teng. Ka kakaretso re ka re ke ho nka dihekthara tse ding le tse ding tse 25.

Tlhaselo ya mahola le palo ya mahola a itseng di ka arolwa ho ya ka dihlopha tse latelang, e leng:

- **A qhalakaneng:** Mahola a teng empa dime-la masimong di nyane ka palo.
- **A batla a le siyo:** Mahola a mona le mane masimong ohle. Ke palohare ya mahola a sa feteng lehola le le leng mithareng wa mola. Tahlehelo ikonoming e batla e le siyo empa e a kgonahala dibakeng tse ding.
- **A mahareng:** Bongata ba mahola bo batla

bo lekana masimong, moo palohare ya bongata e sa feteng lehola le le leng disentimithareng tse ding le tse ding tse 30. Tahlehelo ikonoming e ka nna ya ba teng haese ha mehato ya taolo e ka nkuwa.

- **A se a le mabe haholo:** Palo ya mahola e se e feta lehola le le leng disentimithareng tse ding le tse ding tse 30 tsa mela mabapi le mahola a lehlak le sephara, mahola a mararo disentimithareng tse 30 ke majwang kapa dibaka tse batsi tsa tlhaselo e matla. Ha ho potang hore tahlehelo ikonoming e tla ba teng haese ha mahola ana a ka laolwa.

Ho teng mananeo a mangata a ho fafatsa dijothollo tse ntlafaditsweng le tse tlwaelehileng a ka sebediswang pele ho jalwa, le nakong ya ho jala, le ka mora ho jala. Hopola hore mehato e nepahetseng ya ho fafatsa e tlamehile ho sebediswa le mane moo ho sebediswang mokgwa wa no-till kapa mokgwa o tlwaelehileng wa sekwalejwale. Ka mehla ikopanye le barekisi ba dijtseho tsa mahola kapa baemedi pele o sebedisa lenaneo lefe kapa lefe.

Taba ya bohlokwa ke hore o tshwanetse ho laola tshwaetso e mpe ya mahola pele o jala kapa ha o se o jetse. Hona ho tshwanetse ho etswa nako e sa le teng ho qoba tahlehelo e kgolo ya dijtseho.

Direkoto

Le hoja ho kgonahala ho etsa tekolo ya mathata a mahola le taolo selemo le selemo, ho tla ba molemo hore o etse tlhophollo e ngotsweng fatshe e akaretsang dihla tse mmalwa. Boloka direkoto tsa masimo a mang le a mang polasing ya hao hammoho le dijothollo tse fapaneng tse jalwang moo hammoho le rekoto ya tekolo ya mahola ka sepheo sa hore wena le morekisi wa dijtseho tsa mahola le kgone ho tseba mathata

a tshwenyang a mahola. Tabakgolo ke ho nsha kapele ka moo ho kgonahalang ka teng mefuta ya mahola a manganga kgahlanong le lenaneo le itseng la dikhemikhale.

Bonyane direkoto di tshwanetse ho ba le dintlha tsena tse latelang, tse etsweng hloko, tse kenyetsang nako ya tekolo, e leng ya pele kapa ka mora ho jala, sebaka moo masimo a leng ho sona, nalane ya dijothollo, kuno ya dijothollo, tshebediso ya tjhefo ya dikokwanyana, tshebediso ya tjhefo ya mahola, mofuta wa mobu, direkoto tsa teko ya mobu, mathata a sehlooho a dikokwanyana le mahola hammoho le mohato wa katleho tshebedisong ya tjhefo e itseng ya mahola.

Qetelo

Ka ha tshebediso ya tjhefo ya mahola e le mosebetsi o phahameng haholo ka dijtseho, haholo-holo ha ho shejwa dijtseho tsa mosebetsi o mong le o mong wa ho fafatsa, taba ya bohlokwa ke ho etsa tekolo le tekanyetso e nepahetseng ya bothata nako e sa ntse e le teng. Bothata bo ntseng bo eketseha ba manganga a mahola kgahlanong le dijtseho tsa ona ke taba e tlamehileng ho hopolwa. Ithute tshekamelo ya lefatshe moo balemi ba kgutlelang mokgweng wa taolo ya mahola ka metjhine hammoho le tshebediso e matla ya dikhemikhale ka sepheo sa ho fokotsa dijtseho taolong ya mahola empa ba ntse ba shebile dikuno tse ntle masimong. Sala mohlala ona le wena.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Botle ba sesebediswa ke tlhokomelo

Temo ke indasteri e tswelang pele, e kgemang mmoho le diphetoho selemo le selemo. Ditheknoloji di a fetoha, sesebediswa se a fetoha, tsebo le mekgwa ya tshebetso di a fetoha, mme phetoho e nngwe eo re e lemohang ke phetoho ya tlaemete.

Rona balemi, ho bonahala eka ka dinako tsohle re tshwanetse ho 'ikamahanya' kapa re shwe'. Ena ke nnete. Temo ke tlhahiso. Re tshwanetse ho hlalisa ho hongata ka moo re kgonang ka teng masimong a manyane ka ditshenyehelo tse nyane hore re kgone ho lekanya dibuka qetellong ya sehla. Ka baka lena, hore re kgone ho iphumana re ntse re le ka hara indasteri ya temo, re tshwanetse ho kgema le mekgwa ya sekwalejwale.

Mosebetsi wa ho jala ke o mong wa mesebetsi e seng e tswetse pele ho feta lehlakore lefe kapa lefe la temo dilemong tse leshome tse fetileng.

A re keng re shebe mohlala wa tlhahiso ya koro. Nakong e fetileng tlwaelo e ne e le ho jala koro ka ho hasanya peo ka sesebediswa se alang manyolo, ebe ho latela 'roller' e hatisang peo mobung hore o kopane. Mokgwa ona o ne o sebetse, empa ho ne ho na le mathatanyana a itseng. Mokgwa wa 'calibration' o ne o se na tiisetso ya nnete, e ne e le ho phopholetsa feela, mme peo e ne e hasanngwa empa e siya dikgeo mona le mane, mme dikgeo tseo e ne e le moo mahola a melang teng.

Yaba re tswela pele moo re sebedisang boro e nyane ho sunya peo mobung; hona ho sa ntse ho sebediswa haholo le kajeno, empa kgatelepele e se e le kgolo haholo, mme e kenyeletsa metjhine e hlokometseng peo, boenjinerere bo ntlafaditsweng, tsebediso e ntle ya manyolo le metjhine e meholwanyane.

Balemi ba tswetseng pele haholo ba koro kajeno ba sebedisa metjhine e meholo ya moya e jalang peo. Metjhine ena e budula moya o sututsang peo ka dipeipi tse lebang ditetseng tse jalang peo mobung. Diplantere tsena di sebetse ka nepo e kgolo e thusang balemi ho jala hohle moo ho lokelang ho kena peo teng, mme hona ho kgannela tlhahisong e eketsehileng.

Ho ba le metjhine ya sekwalejwale ke mohato o nepahetseng wa ho fihlella tlhahiso e phahameng ya kgwebo, empa haeba o sa tsebe hore metjhine ena e sebediswa jwang kapa ho e hlokomela ka nepo, matsete a maholo a hao a ke ke a thusa letho.

Ka bomadimabe balemi ba bangata ba nahana hore metjhine e tla nne e be teng ho ya-ho-ile. Hona ho ke ke ha eba jwalo hobane ntho e nngwe le e nngwe e a kgathala, e a tsofala. Mohlala, plantere ke e nngwe ya disebediswa tsa bohlokwa kgwebong ya hao. Le yona e ntse e hloka lerato le tlhokomelo ya hao. Le yona e na le dikarolo tse tsamayang,

tse kang di-jointe tse potapotang, di-bearing le diketane ho feta metjhine e meng. Ke kahoo e hlokanng lerato le leholo le tlhokomelo.

Tlhokomelo ya plantere

A re ke re shebeng ka moo re ka hlokomelang plantere ka teng pele nako ya ho jala e fihla. Lentswe la sehlooho ke '**pele**' nako ya ho jala e fihla.

- Etsa bonnete hore dikarolo tsohle tse tsamayang di fela di tsamaya hantle, di bidikoloha ka tshwanelo le ka bolokolohi ntle le tshitiso ya letho. Haeba karolo e nngwe e le thata ho sebetse kapa e le tlasa kgatelepele e itseng, e lokolle, o fumane phoso. Hang ha o fumana phoso, kenya e nngwe e ntjha, mme o tlame hape ka tshwanelo.
- Hlahloba ho tiya ha diketane kaofela. Etsa bonnete hore ketane ha e a tiya haholo. Ho seng jwalo e ka nna ya kgaoha kapa ya qhoma lebiding la sporokete moo e bidikolohang teng. Hape nnetefatsa hore ha e a kgwehla haholo hobane e ka nna ya thella hodima meno a sprokete ka ha hona ha ho na molumo wa letho. Ho bohlokwa hore diketane kaofela di tlotswe hantle ka ole pele o kena mosebetsing wa masimong. Sebedisa ole ho tlotsa diketane, eseng grease hobane grease e bokella seretse se thata se ka etsa ng hore ketane e se sebetse.
- Batla nipple e nngwe le e nngwe ya grease plantereng, mme o sebedise grease e lekaneng ho tsona kaofela. Mosebetsi ona o ka nna wa etsa ka mehla hoseng matsatsing a ho jala.
- Hlahloba pressure ya moya mabiding.
- Nnetefatsa hore vacuum e budula kapa e hula moya ka matla, le hore ha ho moo dipeipi di petsohileng teng.
- Nnetefatsa hore o kentse motjhineng dipoleiti tse nepahetseng tsa ho jala.
- Qetellong, hlahloba ho setwa (*calibration*) ha peo le manyolo ho tiisa hore o tla jala ka nepo. Ke dumela hore sesebediswa sa temo polasing se setle feela ha monga sona a se hlokometse hantle le ho se boulella. Se ka nna sa ba le diteloko tse llang le diphala tsohle tsa theknoloji ya sekwalejwale ya ho jala, empa ha se sa hlokomelwe ka nepo, o hle o tsebe hore qetello ya sona ke thotobolong (*scrap yard*).

Etsa bonnete hore dikarolo kaofela tse tsamayang di potapota le ho dikoloha ka bolokolohi ntle le tshitiso.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya tsaTikoloho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Mefuta ya peo ya koro

– kgetha e nepahetseng

Ho kgetha mofuta o nepahetseng wa peo polasing ya hao ho ka phahamisa kuno ya hao haholo.

Ditaba tsa rona kajeno di toboketsa kgetho ya mofuta o nepahetseng wa koro e le karolo ya taolo ya koro mokgweng wa phapantsho e tshwarellang ya dijothollo.

Ntla e lokelang ho shejwa ka ihlo le ntjhotjho korong ke ho eketsa tlhodisano le phaello tlhahisong, mme hona ho ka fihlellwa feela ka kuno e

itshetlehileng ka sejothollo/mobu/tlelaemete, mme nakong ena, dijehe tsa tse kenngwang mobung di tshwanetse ho behwa leihlo haholo.

Kgetho ya mofuta wa peo

Kgetho ya mofuta wa peo ke qeto ya bohlokwa tlhahisong, mme e ka kenya letsoho phokotsong ya kotsi le keketsehang ya kuno. Ditataiso tse latelang di tlamehile ho elwa hloko nakong eo motho a etsang qeto ka kgetho ya mofuta wa peo:

- Hlwaya **sebaka se ikgethileng sa tlhahiso** moo koro e ilo jalwa ho sona, ka ha sebaka sena se tla bontsha hore na mofuta o itseng wa koro o tla mela hantle moo na, le hore boemo ba bolwetse moo bo mohatong ofe, e leng se tla laola mofuta wa koro e lokelang ho jalwa moo. Lenane la mofuta ya koro ya bohobe le fumanehang kgwebong le phatlalatswa selemo le selemo, mme le arotswe ho ya ka mekgahlelo e meraro: mofuta ya peo e hlhiswang dibakeng tsa komello ka leboya, dibaka tsa tlhahiso ka borwa hammoho le dibaka tse tlasa nosetso.
- Tseba **karolwana ya lebatowa** moo ho hlhiswang koro ho yona. Bolelele ba nako eo koro e fumanang letsatsi ka yona le ho fetohela ha koro nakong ya selemo ke dintho tse laolang nako ya kgolo, mme mofuta ya peo e tlamehile ho dumellana le maemo a tlelaemete a kang bolelele ba sehla sa kgolo, dipaterone tsa pula le themphereitjhara nakong ya sehla sa kgolo, boteng ba metsi nakong ya ho jala hammoho le matsatsi a serame sa pele le sa bobedi. Tsebo ka mofuta ya peo e bonahala lenaneng le kgothaleditswang la nako tse ntle tsa ho jala mofuta ka mong wa peo. Sebedisa **setshwantsho sena sa dina-ko tse ntle tsa ho jala** ho qoba le ho fokotsa dikotsi tsa tlhahiso tse kang komello, malwetse le dikgaello tsa phapantsho ya dijothollo.
- Mefuta ya peo e ka ikamahanya le maemo a bokgoni bo itseng ba kuno le hoja bokgoni ba tlhaho kunong ba mofuta e leng teng ya peo bo phahame ho feta ba kuno e fumanwang hajwale tlasa maemo a kgwebo. Phapang ena kunong e bakwa ke maemo a tlelaemete le tlhahiso, diqeto tlhokomelong ya dijothollo, malwetse, kgateello ka baka la dikokwanyana le mahola. Mofuta o motle ka ho fetisisa ke o tla fana ka kuno e phahameng haholo maemong ohle a kuno, e leng bopaki ba tumellano e ntle ya ho ikamahanya le maemo a matjha.
- Kgethong ya mofuta o nepahetseng wa peo e tla hlhiswa lebatoweng le itseng, ho bohlokwa ho ela hloko **matshwao a mobu**

(ho kangwa ke metsi, ho qhalana le ho amohela aluminium), ho hlaselwa ke malwetse (mafome le Fusarium) le mofuta ya peo e kgonang ho ba kgahlanong le sesedi sa koro (*Russian wheat aphid*).

- **Ho kereita hammoho le boleng** ba koro ya bohobe ho fupere dikereiti tse nne tse laolwang ke bongata ba protheine, boima hammoho le palo e fokotsehang ya dithootse. Boima, haholoholo bongata ba protheine, bo angwa ke tikoloho, metsi mobung le taolo ya manyolo nakong ya popeho le ho tlatswa ha dipeo ho fihlela nakong ya kgolo e phethahetseng.

Mefuta kaofela ya koro ya bohobe e sebediswang ke e loketseng dikereiti kaofela ho ya ka boteng ba protheine, boima ba yona le palo ya dithootse.

Qetelo

Re dihela dikgala:

- Jala palo e ngata ya **mefuta ya dipeo** tse nang le bokgoni bo phahameng, tse ka bang kgahlanong le bolwetse le dikokwanyana.
- Ikgopotse hape selemo le selemo **kgetho ya mofuta ya dipeo** hore o kgone ho ikamahanya le maemo a ntseng a fetoha, mme o nahane ka mofuta e metjha ya dipeo.
- Sebedisa **lesedi la tlatsetso/tataiso** mabapi le semelo, bopaki ba nako e telele kunong hammoho le bopaki ba dikuno tse ding tseo o ka di fumanang.
- Kgetha **nako** e ntle haholo ya **ho jala** mofuta wa peo o kgethilweng, sebedisa peo ya boleng bo phahameng, e seng e lekilwe, mme o latele palo e kgothaleditswang ya dimela hore dimela di tle di hlahe hantle di sa teteana haholo, mme di tiye hantle mobung. Ela hloko bolelele ba semela ba ho phunyeletsa mobung moo botebo ba peo bo ekeditsweng tshingwaneng e ommeng.
- Latela **lenaneo le hlwahlwa la ho fafatsa** le ho laola mahola, dikokwanyana le malwetse nakong ya sehla sa kgolo, mme o kenye manyolo ho ya ka bokgoni ba kuno.
- **Kotulo** ya sejothollo **nakong e nepahetseng** le poloko setorong ka mora kotulo di ka ba le sekgahla kotulong e ntle le tabeng ya boleng ba sejothollo hammoho le poreising ya tone ka nngwe e tla bokellwa.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Ngaka Willem Otto: Marketing, Sensako. Ho fumana lesedi le batsi, romella e-meile ho willem.otto@sensako.co.za.

Grain SA e buisana le...

Thomas Ncongwane

le ya ho jala palo e nepahetseng ya dimela. Hape ke bile teng dithutong tse ngata tse hlophiswang ke Lefapha la Temo Provinseng ya Mpumalanga.

Ke kwetliso efe eo o seng o e fumane ho fihlela jwale, mme ke efe eo o ntseng o lakatsa ho ba le yona?

Ke bile teng di-workshopong, Matsatsing a Balemi le dithutong tse hlophisitsweng ke Grain SA le Lefapha la Temo. Ho Grain SA teng ke bile teng thutong ya Selekela Tlhahisong ya Poone le ya Tlhokomelo ya Terekere. Lefapheng la Temo ke bile teng thutong ya Tlhahiso ya Meroho. Nka lakatsa ho fumana kwetliso thutong ya Tsamaiso ya Ditjhelete.

O ipona o le hokae nakong ya dilemo tse hlano? O ka lakatsa ho fihlella eng?

Nakong ya dilemo tse hlano ke rata ho ba le polasi eo e leng ya ka, e nang le disebediswa tsa yona tse kang diterekere le disebediswa tsa temo, mme ke rata ho thusa balemi ba bang ho lema masimo a bona a lemehang. Nka lakatsa ho hira batho ba bangatanyana le ho theha menyetta ya mesebe tsi. Hape nka lakatsa hore ho be teng mmara o otlohlileng moo nka rekisang dihlahiswa tsa ka teng le ho etsa bonnete ba hore ke hlahisa dihlahiswa tse ntle tsa boleng bo phahameng.

Keletso ya hao ke efe ho balemi ba ntseng ba thuthuha?

Ke rata ho bolella balemi ba batjha ba ntseng ba thuthuha hore ba tlamehile ho nka temo e le ntho ya bohlokwa le ho latela mekgwa e nepahetseng ya tlhahiso. Matsatsing a kajeno ho bonolo ho etsa temo hobane re sebetse ka metjhine e kang diplantere, hape re sebedisa mekotla e jarwang mahetleng kapa tsona difafatsi tsa boom tse fafatsang tjhefo ya mahola le ya dikokwanyana di-jothollong tsa rona. Hona ho re thusa ho hlahisa dihlahiswa tse ntle tsa boemo bo phahameng. Ha ho sa tshwana le mehleng yane ya kgale moo re neng re jala la matsoho le ho ntsha leholo ka diekge tsa matsoho. Tjhelete e teng temong, se batlehang feela ke mamello le ho etsa tsohle ho ya ka moo buka e bolelang ka teng. Ke phetho, ke tu!

Jerry Mthombothi, mohokahanyi wa rona wa Ntshetsopele Nelspruit, haufinyana o sebedisitse nako ya hae le Thomas Ncongwane polasing ya hae seterekeng sa Gert Sibande, Provinseng ya Mpumalanga. Molemi enwa wa kgale ya dilemo tse 46 ke molemi wa sebele, mme hajwale ke sehwei sa poone le meroho.

O sehwei hokae, sa dihekthara tse kae? O sehwei sa eng?

Ke sehwei Brandyball, tseleng e lebang Kromdraai, Seterekeng sa Gert Sibande, Mpumalanga. Ke sehwei dihekthareng tse 10 tsa mobu o lemehang. Monongwaha ke jetse dihekthara tse tshetleng tsa poone. Ke boetse ke sehwei sa meroho dihekthareng tse pedi, mme monongwaha ke jetse tamati, sepinatjhe, khabetjhe le beterrute.

Se o fang tjheseho/mafolofolo ke sefe?

Ke hotse ka temo ka ha batswadi ba ka e ne e le dihwai tsa mehlape le dijothollo tse reki-swang. Se mphang tjheseho ho ba sehwei ke hobane hajwale re se re sebedisa tjhefo e laolang mahola bakeng sa ho a hlaola ka ekge tsa matsoho jwalo ka mehleng ya kgale.

Hlalosa matla le bofokodi ba hao

Matla: Ke na le dikgomo tse 50 tseo ke di rekisang ka tjhelete e ka etsang R5 000 kgomo ka nngwe. Ke na le dipodi tse 150, mme ke di rekisa R1 200 podi ka nngwe. Letamo le teng hodima thaba. Ka hoo, ke kgona ho nosetsa ka mokgwa wa ho fafatsa. Tse hlahiswang di reki-

swa ka ho otloloha mona polasing. Kgwedeng ya Pherekong 2015 ke ile ka jala Eragrostis Cuvula dihekthareng tse 1,5, mme ke e jalla dikgomo tsa ka ho fula nakong ya mariha.

Mefokolo: Ha ke na mmara o matla moo nka rekisang meroho ya ka teng, mme ka nako tse ding ha meroho ena e sa rekwe, ke tlameha ho e kotula le ho e fepa mohlape wa ka. Hape ha ke na disebediswa tsa temo, tse kang terekere, mehma le disebediswa tse ding.

Kuno ya dijothollo tsa hao e bile jwang ha o ne o simolla ka temo? Dikuno tsa ho di eme jwang hajwale?

Ha ke qala ka temo ke ne ke kotula ditone tse 2 tsa poone hekthareng ka nngwe, empa jwale ke se ke fumana ditone tse pakeng tsa tse 10 le 12 hekthareng ka nngwe. Ka sepinatjhe ke ne ke etsa tjhelete e pakeng tsa R2 000 le R3 000 kotulong ka nngwe, empa jwale ke etsa tjhelete e fetang R30 000 kotulong ka nngwe. Ka tamati ke ne ke fumana R1 500, mme hajwale ke fumana R20 000 kotulong ka nngwe.

O nahana hore sa sehlooho se kentseng letsoho tswelopeleng le katlehong ya hao e bile sefe?

Haesale ke inehela ho Grain SA ka 2013 ke fumane tsebo e ngata, haholoholo mabapi le tshebediso ya dikhemikhale, ho setwa (*calibration*) ha difafatsi tse jarwang mahetleng ha ho sebediswa ditjhefo tsa mahola le tsa dikokwanyana. Ke boetse ke fumane tsebo ya ho setwa ha plantere nakong ya ho fafatswa ha manyolo

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jerry Mthombothi, Mohokahanyimoho wa Ntshetsopele wa Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jerry@grainsa.co.za.

Lebitso le letle le molemo ho feta tjhelete

O tlamehile ho tseba se ka hara moralo wa kgwebo ya hao le ho se utlwisisa ka bottlalo – utlwisisa ka moo dipalopalo di sebetsang ka teng le hore kgonahalo ke efe.

Tsamaiso e hlwahlwa mosebetsing wa polasi kajeno e hloka direkoto tse thusang bomanejara ho etsa diqeto tse ntle, tse nepahetseng mabapi le phaello mapolasing a bona. Taba e totobetseng matsatsing ana ke hore dihwei tse ngata di hloka mekgwa ya ho etsa kadi-mo ya tjhelete hore di kgone ho sebetsa dikgwebong tsa tsona.

Diinstitushene tse ngata tse adimanang ka tjhelete di hloka moralo o batsi wa kgwebo, o kenyeletsoeng dintlha tsohle hammoho le dintlha tsohle tsa molemi le tsohle tseo a nang le tsona, hammoho le boemo ba jwale ba dikoloto dife kapa dife tsa nako e telele le tseo molemi a esong ho di lefe. Baadimisani ba ditjhelete mohlomong ba ka nna ba hloka nalane ya ka moo molemi a nnileng a sebetsa ka teng hammo-ho le setshwantsho sa ka moo molemi a hopotseng ho ya sebetsa ka teng ka moso, mme mona ho kenyeletswa bolepi ba tlhahiso ya polasi, ho mmarakwa ha dihlahiswa le thekiso ya tsona. Hona ho ka nna ha bonahala ho imela molemi ya thuthuhang, empa

nnete ya mmakoma ke hore tsebo e NYANE ham-moho le boitshwaro bo BOHOLO ke tsona feela tse hlokaahalang, mme ho tloha mona ho hlokaahala feela ho nka mohato butlebutle ha wena molemi o ntse o buisana le ho bopa dikamano le ba hlahileng ka mahetla sedikadikweng sa hao sa temo!

Hopola ka mehla hore lebitso lefe kapa lefe – le letle kapa le lebe – o le fumana ka ho tsitlallela ka dinako tsohle ka ho etsa dintho ka mekgwa o itseng. Dintho tse ntle di o fa lebitso le letle; tse mpe di o fa lebitso le lebe, mme ka bomadimabe ke nnete e kileng ya bolelwa ke Benjamin Franklin ha a ne a re, ‘*Diketso tse ngata tse ntle di bopa lebitso le letle, mme ketso e le nngwe e mpe e senya lebitso leo lohle*’. Moraorao tjena Warren Buffet o ile a re, ‘*Ho nka dilemo tse 20 ho bopa lebitso le letle, le metsotso e mehlano ho le senya*’.

Ha o ya bankeng kapa ho ba adimanang ka tjhelete, bao ba qala ka ho sheba lebitso la hao pele hore o motho ya jwang, mme ba etsa jwalo ka ho sheba nalane ya mesebetsi ya hao ya nako e fetileng. Haeba e se e le dilemo tsa leshome o le molemi, o

tshwanetse hore ebe o na le menyabuketso e itseng ya tshebetso ya hao, e bontshang hore o motho ya jwang. Haeba o molemi ya qalang, o hle o tsebe hore o motho ya qalang leeto la ho ipopela lebitso le seriti. John Rockefeller o kile a re: ‘*Taba ya bohlokwa ka ho fetisisa ya monna e motjha ke ho ipopela mokitlane...lebitso...boitshwaro*’.

Kgwebo e nngwe le e nngwe eo rona balemi re kopanang le yona leetong lena e na le kgonahalo ya ho thusa ho bopa (kapa ho helets) lebitso la rona ho ya ka moo re itshwarang ka teng kgwebong. Na re a tshpahala? Na re etsa seo re itseng re ilo se etsa? Na re lefa dikoloto ka moo re itlammeng ka teng? Haeba re thuswa, na re baballa tshepiso eo le ho etsa hore ba nne ba re thuse hape le nakong e tlang?

Ka tlwaelo, nthla ya pele, re adingwa tjhelete hobane ho ena le tiisetso/tshireletso e itseng. Bongata ba tshireletso le mofuta wa yona bo laolwa ke bongata ba tjhelete e adingwang motho. Matsatsing a kajeno, ho fumana mobu ke ntho e lekaneng, e ka etsahalang, mme ha se ka mehla ho hlokaahalang hore o be le masimo pele o ka adingwa tjhelete.

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebe
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA Infoworks

► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA

la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Danie van den Berg
Foreisetata (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Nonhlanhla Sithole

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwel Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 084 582 1697 ◀ graeme@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwel Nkosi

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebe

Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Julius Motsoeneng

North West (Taung)
► 072 182 7889 ◀ julius@grainsa.co.za

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

Lebitso le letle le molemo ho feta tjelele

Diinstitushene tse ngata di ikemiseditse ho sheba nalane ya ka moo o ntleng wa lefa melato ya hao ka teng hammoho le lebitso/boitshwano ba hao jwalo ka 'motsamaisi wa kgwebo' kapa yena molemi – hona ho ntse ho le bohlokwa feela jwalo ka thepa ya molemi. Haeba molemi a na le nalane e ntle ya ho lefa melato ya hae, mme a tadingwa e le motho ya ke keng a beha ba mo adimang tjelele ka mosing, molemi ya jwalo o na le monyetla o motle wa ho adingwa tjelele ho feta motho ya nang le masimo empa lebitso le senyehile, a se na moralo o motle wa tsamaiso ya polasi, a sa etse ditekanyetso tse ntle, a le bohlaswa ka diitjelele – kapa a sa tshepahale ho lefa dikoloto tsa hae.

Ha o leka ho fuwa sekoloto ntle le nalane ya ka moo o yeng o lefe dikoloto tsa hao ka teng, maikutlo a pele ao o fanang ka ona a bohlokwa haholo. O tshwanetse ho kgodisa ba o adimang tjelele hore o hlophisitse hantle ka moo o ilo sebedisa tjelele ka teng le hore o hlaphohetswe, o tseba seo o buang ka sona.

Hona ho bolela hore o TSEBE kgwebo ya hao. Etsa tlhophollo e phethahetseng ya se bitswang SWOT ANALYSIS, kgwebong ya hao, e leng matla a hao (*strengths*) (S), mefokolo (*weaknesses*) (W), monyetla (*opportunities*) (O) le ditshoso (*threats*) (T). Le ka mohla o se ke wa nahana ho ya kopa sekoloto empa o se na moralo o hlakileng wa kgwebo ya hao, wa hore o ilo etsa eng ka tjelele eo. O tlamehile ho tseba se ka hara moralo wa kgwebo ya hao le ho se utlwisisa ka botlalo – O se ke wa etsa phoso e etswang ke ba bangata ba ngollwang ke ba bang moralo wa kgwebo ntle le ho ba le bonnete ba se ngotsweng mono le hore se nepahetse na, le hore se ka kgonahala na.

Moralo wa kgwebo ha se feela mokgwa wa ho fa ya o adimang tjelele tshepo, empa hape ke moralo o thusang wena ho utlwisisa mehato ya ka moo kgwebo ya hao e tla sebetsa ka teng. Moralo ona o boetse o fupere tseo o batlang ho di fihlella. Moralo wa kgwebo ha se ntho e dulang e le jwalo, e sa fetohle – ke ntho e ntseng e fetoha ha nako e ntse e tsamaya ha o ntse o e laola le ho fetola dintho ho ya ka maemo a ntseng a fetoha ka teng kgwebong ya hao.

Taba e nngwe ya bohlokwa ke pokello ya tse molemo tseo o nang le tsona hammoho le bopaki ba batho ba bang ka wena. Tsena kaofela di bohlokwa hore batho ba o tsebe hore o mang hantlente. Ke CV "Certificate of Verification" kapa "Lengolo la Bopaki" la hao. Empa hangata batho ba etsa phoso ya ho ba le lengolo la bopaki la nakong tsa kgale ha ba ne ba sa kena sekolo, mme ba nahana hore le ntse le tshwere tse hlokalahalang. Mangolo a bopaki, bopaki ba tseo o di entseng hammoho le disertifiketi kapa mangolo a dihlutso tseo o di entseng, a tshwanetse ho bokellwa neng le neng ha o bile le monyetla wa ho sebetsa le motho ya itseng, ya o rutileng ho itseng.

Ka hoo, CV (Lengolo la Bopaki) ke tokomane 'e phehang' – e tshwanetse ho dula e ntse e fetoha selemo le selemo ha o ntse o etsa mosebetsi o motjha kapa o ntse o eba le tsebo kapa boiphihlelo bo botjha. (Le wena, ruta bana ba hao taba ena!)

Wena jwalo ka monna kapa mosadi wa kgwebo ya ntseng a batlana le ba ka o thusang ka sekoloto, o hloka bopaki ba batho ba bang kapa dikhamphani moo o kileng wa etsa mosebetsi o kgotsofatsang wa kgwebo. O boetse o hloka motataisi ya ka pakang tsa boitshwano ba hao; hape bopaki bo bong ke ba setho se hlomphehang sa setjhaba se ka o pakang hantle.

Hape ho boetse ho bohlokwa ho ilhahisa jwalo ka motho wa profeshene. Bonahala o le motho ya nang le bokgoni, ya tsebang taba tsa hae. Bontsha hore ha o feela motho ya itokisiseng empa o motho ya mafolofolo ya emetseng feela ha phala e lla. Hopola hore o tshwanetse ho kgodisa batho bao hore o motho wa sebele ya tla ba le katleho kgwebong ya hae.

O tlamehile ho bontsha boteng ba hao le hore ha o ka thuswa ka tjelele o tla fela o hlahe ka mahetla. Eba motho ya tsebang ho buisana le batho ba bang, mme o be pele dikelellong tsa bona – le ha o sebetšana le institushene, fumana batho moo bao o ka buisanang le bona ho bopa dikamano tse mofuthu.

O se ke wa tshwarwa ke boroko, wa qetella o se o sa bue letho ha dintho di sa tsamaye hantle, o kopana le diphephetso le mathata. Buisana le bona nakong yohle ya mathata, batla dikeletso tsa ditsebi, buisana le bona ka merero ya tshohanyetso, dula o ntse o ba tsebisa ka tswelopele ya hao le ha di le ntle kapa di le mpe. Haeba maemo e le ao o sitwang ho a laola, mohlala, jwalo ka komello ya moraora tjena, phunya seso ntle le tshabo. Tseba hore le bona ba tsitsipane ka baka la maemo ano a tsitsipano temong, mme hangata ba ikemiseditse ho thusa le ho o fupara ka matsoho a mabedi. EMPA...haeba o sa bue, o se o nyamela jwalo ka mohudi, hanghang ba tla ba le pelaelo, ba ipotse hore jwale ho etsahala dife!

Lebitso le letle le bohlokwa EMPA 'O ke ke wa ba le lebitso le letle feela ka seo o ilo se etsa'. (Henry Ford). Hopola feela hore ka dinako tsohle le tsebedisanong tsohle tsa hao o tshwanetse ho ba le direkoto tse batsi hore o be le dikamano tse ntle le batho ba bang. Bopaki ba tseo o di entseng hammoho le bokgoni ke dintho tse pedi tse behwang leihlo haholo ha o etsa kopo ya ho thuswa ka diitjelele!

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jenny Mathews, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jenjonmat@gmail.com.